

УДК 347.73
Секція: фінансове право
Коробцова Д.В.
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Класифікація валютних операцій та методів контролю за валютним ринком в Україні

Анотація. У статті здійснено характеристику особливостей валютного регулювання в Україні. Зокрема, звертається увага на класифікацію валютних операцій та методів контролю за валютним ринком в Україні. При складанні сучасної системи класифікації валютних операцій та методів контролю за валютним ринком в Україні доведено, що правове регулювання валютним ринком України здійснюється за допомогою застосування, як адміністративних, так і економічних методів.

Ключові слова: *валютне регулювання, валюта, валютні операції, валютний ринок, правове регулювання, валютний курс*

Аннотация. В статье осуществлено характеристику особенностей валютного регулирования в Украине. В частности, обращается внимание на классификацию валютных операций и методов контроля за валютным рынком в Украине. При составлении современной системы классификации валютных операций и методов контроля за валютным рынком в Украине доказано, что правовое регулирование валютным рынком Украины осуществляется с помощью применения, как административных, так и экономических методов.

Ключевые слова: *валютное регулирование, валюта, валютные операции, валютный рынок, правовое регулирование, валютный курс*

Abstract. The article presents the characteristic features of currency regulation in Ukraine. In particular, focuses on the classification of foreign exchange operations and methods of control over the currency market in Ukraine. In the preparation of modern system of classification of currency transactions and control methods the foreign exchange market in Ukraine proved that the legal regulation of the currency market of Ukraine is carried out by using both administrative and economic methods.

Keywords: *currency regulation, currency, foreign exchange, currency market, legal regulation, exchange rate.*

Вступ. В Україні після набуття незалежності та відмови від валютної монополії був проголошений курс на створення гнучкої системи впливу на валютні відносини, тобто встановлення правового режиму валютного регулювання, який характеризувався запровадженням гнучких правил здійснення поточних валютних операцій, правом суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб бути учасниками валютних відносин, але поряд з цим залишаються діяти деякі обмеження на валютні операції в країні, а також будь-які валютні операції за участю резидентів на території України є об'єктами валютного контролю.

Сучасна стратегія розвитку валютної політики держави дозволяє зробити висновок, що на сьогодні в Україні діє режим валютного регулювання, який має всі тенденції до лібералізації, тобто відміни значної кількості валютних обмежень, а саме: на початку 2003 року суттєво збільшено суму іноземної валюти, яку дозволяється вивозити за межі України фізичним особам-резидентам за умови усного декларування митному органу; дозволено здійснення переказів іноземної валюти за межі України за деякими соціально значущими неторговельними платежами без будь-яких обмежень щодо вартості такого платежу; спрощена процедура надання копії вантажно-митної декларації уповноваженому банку для купівлі іноземної валюти та ін.

Правове регулювання та управління валютними відносинами здійснюється державою та її органами безпосередньо через прийняття юридичних актів, які є джерелом відповідних правових норм та формують правові основи валютного регулювання і валютного контролю [3].

Сучасне валютне законодавство України є зовнішньою формою правового регулювання валютних відносин та характеризується нормативними актами різної юридичної сили, змісту та форми. Юридична форма зазначених актів залежить від статусу державного органу, який регулює валютну діяльність, та його компетенції.

В чинному законодавстві України спеціальний закон про валютне регулювання на сьогодні відсутній. Як видно з вище викладеного, окремі норми, які визначають загальні засади валютного регулювання на території України містяться в різних законах. Першим і майже єдиним спеціальним нормативно-правовим актом який врегулював валютні відносини в Україні є Декрет Кабінету Міністрів від 19 лютого 1993 р. “Про систему валютного регулювання та валютного контролю” [5].

Отже, валютне законодавство України знаходиться на етапі активного становлення і розвивається в основному за рахунок підзаконних нормативно-правових актів, інструкцій, положень і навіть листів Національного банку України, Державної фіскальної служби України та інших органів і такий стан речей не є задовільним.

Факт викладення основної маси норм валютного законодавства в підзаконних актах обумовлює непостійність і безсистемність правової основи валютного обігу в Україні. Існуючі норми та правила містяться в сотнях нормативних актів, які постійно змінюються, що ускладнює механізм їх застосування та орієнтації в них навіть спеціалістів.

Всі ці чинники і обумовлюють необхідність дослідження питань фінансово-правового регулювання валютного ринку України.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження особливостей класифікації валютних операцій та методів контролю за валютним ринком в Україні.

Результати дослідження. Правове регулювання валютного ринку України складається з комплексу необхідних засобів впливу на його суб'єктів з метою упорядкування їх діяльності, забезпечення виконання норм валютного законодавства, збереження якісної специфіки, вдосконалення й подальшого розвитку.

У контексті означеної проблеми необхідне розмежування понять об'єкт і предмет фінансово-правового регулювання валютного ринку, а саме, у якості об'єкта фінансово-правового регулювання пропонується розглядати безпосередньо валютний ринок, а предметом управління – національну та іноземну валюту, що забезпечує функціонування валютного ринку.

Використовувані в світі валюти мають різний статус, врахування якого необхідне для раціоналізації валютної складової зовнішньо-економічних зв'язків. З точки зору забезпечення економічної безпеки країни, особливе значення має валюта України, правовий статус якої визначено ст. 99 Конституції України, а забезпечення її стабільності покладено на Національний банк України відповідно до Закону України «Про Національний банк України» [3].

Механізм фінансово-правового регулювання валютного ринку необхідно розглядати, як взаємодію різних елементів управління, що мають характер стійких взаємозалежностей і причинно-наслідкових зв'язків. Отже, механізм фінансово-правового регулювання валютного ринку це організація практичного здійснення фінансово-правового регулювання в сфері валютних операцій.

До типових елементів організації фінансово-правового регулювання валютного ринку можна віднести: систему органів фінансово-правового регулювання в сфері валютних операцій, включаючи їх статус, функції та повноваження; набір адміністративно-правових регуляторів, характерних для валютного ринку; необхідний комплект правових актів та інших регулюючих

документів; механізм валютного регулювання і контролю; об'єкт фінансово-правового регулювання, тобто валютний ринок з урахуванням його складових елементів; інформаційне забезпечення функціонування валютного ринку [1, с. 22].

Механізм фінансово-правового регулювання валютного ринку складна категорія управління, яка охоплює: формування валютної політики держави, визначення елементів об'єкта управління, на які здійснюється вплив різноманітними методами за допомогою органів валютного регулювання і контролю з метою досягнення конкретних цілей стратегічного і тактичного характеру.

На основі структурно-логічного підходу до механізму фінансово-правового регулювання валютного ринку віднесені такі елементи, як: система органів фінансово-правового регулювання валютного ринку, валютна політика держави, функції і форми фінансово-правового регулювання в означеній сфері, методи та інструменти їх реалізації [7].

Під операціями з валютою розуміють перехід права власності на будь-які валютні цінності. Це не тільки валюта в нашому звичному розумінні – тобто іноземні грошові знаки. Під визначення «валютні цінності» підпадають цінні папери, номіновані у валюті, і дорогоцінні метали в злитках.

Класифікація валютних операцій за критерієм «термін виконання»:

1. Капітальні – довгострокові інвестиції і кредити, розрахунки, зобов'язання за якими перевищують строк до 180 днів. Сюди відносять інвестиції в основний капітал та портфельні інвестиції, відстрочки по експортно-імпортним зобов'язанням на термін більше 180 днів.

2. Поточні – обмежені терміном до 180 днів для остаточного розрахунку за зобов'язаннями.

3. Касові і термінові угоди закриваються в термін не більше 2 діб.

За типом операцій суб'єктів:

1. Операції, що здійснюються резидентами України.

2. Операції, в яких задіяні нерезиденти.

За призначенням:

1. Валютні операції, що здійснюються у власних інтересах (арбітражні).
2. Вироблені в інтересах клієнтів або третіх осіб (клієнтські).

За типом валютних цінностей, використовуваних при угодах:

1. Операції з валютою і цінними паперами, номінованими у валюті.
2. Операції з дорогоцінними металами і самоцвітами [1, с. 34].
3. Операції з гривнями України між резидентами і нерезидентами.

За типом операції:

1. Конверсійні – операції з обміну (купівлі та продажу) готівкової та безготівкової іноземної валюти або декількох валют на інші. Здійснюються, як за рахунок і за дорученням клієнта, так і самостійно банківськими установами. У розряд конверсійних операцій включаються такі види операцій, як форвард, своп, спот та валютний арбітраж. Торгівля валютою на відомому ринку Форекс відноситься до конверсійних операцій.

2. Депозитні операції із залучення у вклади коштів в іноземній валюті від клієнтів, як фізичних так і юридичних осіб та інших банків. Класифікація валютних операцій відносить до цього типу угод кредитування фізичних і юридичних осіб в іноземній валюті, кредитування на міжбанку.

За характером угоди:

1. Обслуговування рахунків клієнтів, відкритих в іноземній валюті. Включає нарахування відсотків, надання овердрафту, виконання доручень клієнта і контроль за рухом коштів.

2. В цілях забезпечення імпортно-експортних операцій клієнтів.

3. Для здійснення міжнародного кредитування.

4. Для забезпечення торгівлі іноземною валютою на території України.

5. Накопичення інвалюти в економіці.

6. Кореспондентські зв'язки з банківськими установами на території України і за кордоном.

7. Неторговельні операції з валютою: випуск дебетових і кредитних карток (включаючи їх обслуговування), робота з готівковою валютою, інкасо, виставлення акредитивів і оплата, робота з дорожніми чеками [1, с. 44].

Види валютних операцій та існуючі обмеження безпосередньо пов'язані з суб'єктами, що беруть в них участь. Так, при здійсненні валютних операцій між особами, визнаними нерезидентами, не існує яких-небудь обмежень. Невеликим винятком у частині виконання зобов'язань в рамках антимонопольного законодавства є валютні операції, здійснювані з цінними паперами на території України.

Валютні операції, що здійснюються між нерезидентами і резидентами, також звільнені від будь-яких обмежень. Невеликим винятком при здійсненні операцій з валютою між зазначеними вище суб'єктами є обмеження, вжиті регулятором в частині встановлення вимог:

- за оформлення документів при здійсненні операцій з готівковою інвалютою і в чеках з номіналом в іноземній валюті, здійснюваних кредитними установами;

- по ідентифікації фізична особа, що продає або купує готівкову інвалюту і чеки з номіналом в інвалюті;

- за скоєння валютних операцій у вигляді купівлі/продажу інвалюти в Україні тільки лише через уповноважені банківські установи.

До поточних валютних операцій зараховані наступні дії:

- перерахування в Україну і з неї грошових коштів в іноземній валюті для забезпечення експорту та імпорту;

- видача і отримання позик в іноземній валюті;

- перерахування в Україну і з неї відсотків та інших виплат, пов'язаних з отриманням доходів, які утворюються від руху капіталів;

- перерахування в Україну і з неї коштів у вигляді заробітної плати, премій, пенсій тощо;

- інвестиції шляхом прямого придбання частки в статутному капіталі або через купівлю цінних паперів;

- перерахування грошових коштів для придбання майнових і немайнових об'єктів [1, с. 46].

Всі операції, які не потрапляють під цей список не можуть бути зараховані до поточних і такими не являються.

Валютні операції контролюють агенти і держоргани валютного контролю. В цілому контроль за їх проведенням у рамках відповідних угод здійснюється урядом.

До контролюючих органів належать Центробанк і Міністерство фінансів. Агенти, які здійснюють контроль за проходженням таких операцій, — це уповноважені банки, а також брокери і дилери.

Найчастіше валюта надходить в касу після її зняття з рахунку в обслуговуючому банку. При цьому витратити її дозволяється виключно на відрядження мети, коли вони видаються працівникам під звіт для службових поїздок за кордон.

Проведення розрахунково-касових операцій з валютою відповідає за тими ж правилами, що і з гривнями. Касири при цьому зобов'язані вести аналітичний облік по кожній валюті. Записи рекомендується вести за окремими субрахунками для кожного виду валюти, система самих рахунків та ж, що і для гривневої сфери [5].

Курсові різниці, які утворюються при переоцінці валюти в касі компанії, слід визнавати кожен місяць і відносити в залежності від обставин на позареалізаційні доходи або витрати.

Інкасо іноземної валюти відповідно до встановленої класифікації відноситься до неторговельних операцій фінансових установ.

Інкасова операція характеризується тим, що гроші на користь експортера за умовами контракту переводить банк імпортера після узгодження зі своїм клієнтом. При цьому документообіг по експортній операції здійснюється виключно через банки. Вони ж повідомляють про надходження платежів, їх стан та ін.

Порівняно з акредитивом, інкасо останнім часом стали застосовуватися набагато рідше з тієї причини, що між відвантаженням та надходженням грошових коштів на рахунок проходить більший термін, ніж при звичайних умовах. Крім цього, імпортер може заблокувати платіж вже на стадії виконання контракту, виправдовуючи свої дії непередбаченими обставинами.

Функціонування системи правового регулювання контролю за валютним обігом України забезпечується за рахунок діяльності усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) для вироблення і здійснення регулюючих, організуючих, координуючих та караючих впливів на суб'єктів валютних правовідносин. Основним документом, який визначає повноваження державних органів у сфері валютного регулювання та валютного контролю є Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Але цей документ визначає повноваження не всіх органів правового регулювання, причетних до функціонування валютного ринку. У зв'язку із цим, в Законі України «Про валютне регулювання і валютний контроль» необхідно визначити, що систему органів правового регулювання контролю за валютним обігом України утворюють органи, наділені повноваженнями у сфері валютного регулювання і валютного контролю, до складу яких входять, як вищі органи загальноправового регулювання, так і відповідні центральні органи виконавчої влади, а саме: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державна фіскальна служба України, Державна митна служба України [6].

При складанні сучасної системи класифікації валютних операцій та методів контролю за валютним ринком в Україні доведено, що правове регулювання валютним ринком України здійснюється за допомогою застосування, як адміністративних, так і економічних методів. Адміністративні методи встановлюють обмеження щодо порядку здійснення валютних операцій, виходячи з виду, суб'єктів та призначення цих операцій. Економічні методи формують ринкові умови здійснення валютних операцій, залежно від

укладених договорів і спрямовані на об'єднання інтересів держави і суб'єктів валютного ринку. Економічні методи реалізуються за рахунок застосування облікової політики НБУ, валютних інтервенцій, регулювання режиму валютного курсу та інших форм валютної політики. Потребою сьогодення є поступове збільшення ваги економічних методів у регулюванні валютних операцій, що буде сприяти процесам лібералізації валютного ринку країни.

Одним з головних методів правового регулювання, спрямованих на захист валютного ринку України, визначено ліцензування валютних операцій, яке передбачає спеціальні вимоги до банків для отримання відповідної ліцензії, порядок її отримання, анулювання та зміни, а також відповідальність за проведення резидентом або нерезидентом валютної операції без ліцензії або після її анулювання.

Висновки. Валютні операції можуть проводитися між резидентами і нерезидентами без обмежень. Між резидентами вони заборонені. Дана сфера регулюється законом та розпорядчими документами. В них визначено перелік дій, які можуть бути зараховані до валютних операцій, та правила їх ведення.

При складанні сучасної системи класифікації валютних операцій та методів контролю за валютним ринком в Україні доведено, що правове регулювання валютним ринком України здійснюється за допомогою застосування, як адміністративних, так і економічних методів.

Література

1. Журавка Ф.О. Механізм реалізації валютної політики в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Ф.О. Журавка. – Суми, 2009. – 418 с.

2. Заява Кабінету Міністрів України і Національного банку України про курсову політику у 2000 році [Електронний ресурс] : Заява Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21.02.2000 року. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-00>.

3. Про вдосконалення валютного регулювання [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 22.08.1994 року № 457/94. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/457/94>.

4. Про додаткові заходи щодо вдосконалення валютного регулювання [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 2.11.1993 року № 502/93. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/502/93>.

5. Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс]: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 року № 15-93, зі змін. та доп. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.

6. Рябініна Л.М. Чи є в Україні грошово-кредитна політика? / Л.М. Рябініна // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 205–213.

7. Sheludko S. The Principles of the Foreign Exchange Reserves of the National Bank of Ukraine and their Place in the National Economy of Ukraine / S. Sheludko // Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Dynamika naukowych badań – 2014» Volume 1. Ekonomiczne nauki. – Przemysł : Nauka i studia, 2014. – P. 3–10.